УДК 631.16:658.14.02

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВ: ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ

Малій О.Г., к.е.н, доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка

Узагальнено теоретичні аспекти формування фінансових ресурсів підприємств. Проаналізовано методи оцінки ефективності використання фінансів.

Generalized theoretical aspects of forming of financial resources of enterprises. The methods of estimation of efficiency of the use of finances are analysed.

Постановка проблеми. Матеріальним носієм фінансових відносин є фінансові ресурси. Обсяги та ефективність виробництва обумовлюють розмір та склад фінансових ресурсів. Водночас від величини фінансових ресурсів залежить зростання виробництва та соціально-економічний розвиток підприємства. Тому в умовах ринкової економіки пошук фінансових джерел розвитку підприємства, забезпечення найефективнішого використання фінансових ресурсів мають важливе значення в роботі підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам забезпеченості та ефективності використання фінансових ресурсів приділяється постійна увага як науковців, так і спеціалістів-практиків. Значний вклад у вирішення фінансових проблем підприємств внесли відомі вітчизняні вчені О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Саблук, П. Стецюк, А. Чупіс та багато інших дослідників. Поряд з тим, питання фінансового забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності підприємств вивчені не достатньо.

Метою статті є узагальнення теоретичних аспектів формування та ефективного використання фінансових ресурсів підприємств.

Виклад основного матеріалу. Фінансові ресурси є одним із фундаментальних понять фінансової науки. Проте дотепер серед науковців ще немає загальноприйнятої точки зору щодо теорії даного питання. Так, в окремих роботах П.А. Лайка, М.В. Мниха, О.Д. Василика, К.В. Павлюка, А.М. Поддєрьогіна зазначається, що під фінансовими ресурсами слід розуміти всі грошові кошти, що є в розпорядженні підприємств [1,2,3]. При цьому «до фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина грошових коштів, яка

використовується в нефондовій формі» [1, с.10]. Та «загальна сума фінансових ресурсів складається у кожного підприємства з таких елементів, як статутний капітал, додатковий капітал, резервний капітал, інші кошти, які знаходять відображення в пасиві бухгалтерського балансу підприємства» [4, с 18, 5, с 31]. Тим самим, у наведених визначеннях фінансові ресурси розуміють як джерела формування активів.

Інший підхід в роботах П. Ревенко, Б. Вольфмана, Т. Кисельова: «будь-яке підприємство для своєї роботи повинно мати у наявності певні засоби, які мають вартість, чи по-інакшому, фінансові ресурси. Ці засоби називаються активами» [6, с. 26].

О.Є. Гудзь дає визначення фінансових ресурсів, як – сукупність усіх високоліквідних наявних активів, які перебувають у розпорядженні підприємства й призначені для виконання фінансових зобов'язань і розширеного відтворення, пов'язуючи їх обсяг та склад із платоспроможністю підприємства [7]. Тим самим до фінансових ресурсів вона відносить лише частину активів підприємства.

Вчені А.В. Чупіс, М.Х. Корецький, В.А. Борисова ув'язують форму, у вигляді якої фінансові ресурси залучаються до відтворювального процесу та джерела їх формування. «Усі кошти, що знаходяться в розпорядженні підприємства і складаються з основних і оборотних засобів, поданих у вартісному виразі, є його фінансовими ресурсами. З іншого боку, загальний розмір фінансових ресурсів підприємства характеризується сукупністю джерел фінансування цих засобів» [8, с. 50].

Згідно з енциклопедичним словником, ресурси – це «кошти, цінності, запаси, можливості, джерела коштів, доходів» [9, с. 1122]. Тому, на наш погляд більш змістовним є визначення авторів В.В. Глущенко, В.Г. Новікова, М.Я. Коробова та колективу науковців під керівництвом А.В. Чупіса, що фінансові ресурси підприємства – це всі кошти підприємства, накопичені в процесі розподілу і перерозподілу виручки та прибутку, акумульовані в цільових джерелах і перетворені у відповідну матеріальну форму, або призначені для здійснення певних витрат для забезпечення безперервності розширеного відтворення [8, 10]. В цьому визначенні виражені економічна основа, зв'язок фінансових ресурсів з відтворювальними процесами та форми їх виявлення.

Відомо, що для поліпшення фінансового добробуту підприємства необхідне раціональне, економне використання наявних фінансових ресурсів. З цієї причини поняття «ефективне

використання фінансових ресурсів» мусить мати певну смислову і кількісну визначеність.

Більшість економістів розглядають ефективність як порівняння отриманого результату від будь-якої діяльності з понесеними витратами або використаними ресурсами.

Ефективність використання фінансових ресурсів можна оцінити за допомогою співставлення отриманого доходу з сумою фінансових ресурсів. Так, узагальнюючим показником оцінки ефективності використання фінансових ресурсів є ресурсовіддача

$$K_{ф.р.} = \frac{Д}{Р},$$

де $K_{ф.р.}$ – коефіцієнт використання фінансових ресурсів;

$Д$ – вироблений дохід підприємства;

$Р$ – середньорічний обсяг фінансових ресурсів підприємства.

Структурний зміст узагальнюючого показника можна показати через проміжні показники в наступній формі:

$$K_{ф.р.} = \frac{А + З + П}{Ф_{ос} + Ф_{об}},$$

де А – амортизаційні відрахування;

З – заробітна плата працівників підприємства;

П – валовий прибуток, отриманий підприємством;

$Ф_{ос}$ – середньорічна вартість основних засобів;

$Ф_{об}$ – середньорічна вартість оборотних засобів підприємства.

Наведений показник враховує як ресурси, що знаходяться в процесі виробництва, так і результат їх використання. Він є співставним для виробничих структур будь-якого масштабу, профілю і галузевої приналежності. На його розмір не мають впливу структурні зрушення у виробничій програмі, також цей показник не можна завищити за рахунок збільшення витрат – будь-яке зростання витрат позначиться на зниженні чисельника або збільшенні знаменника [8].

З іншого боку, джерелами фінансових ресурсів є власні і залучені кошти. Тоді узагальнюючий показник оцінки ефективності використання фінансових ресурсів можна записати в наступному вигляді [8]:

$$K_{ф.р.} = \frac{Д_с}{С_с} \times \frac{С_с}{Р} + \frac{Д_з}{С_з} \times \frac{С_з}{Р},$$

де $Д_с$, $Д_з$ – відповідно вироблений дохід від використання власних і залучених коштів;

$C_с, C_з$ – відповідно власні і залучені кошти;

$\frac{C_с}{P}, \frac{C_з}{P}$ – відповідно питома вага власних і залучених коштів у загальній сумі фінансових ресурсів підприємства;

$\frac{Д_с}{C_с}, \frac{Д_з}{C_з}$ – відповідно ресурсовіддача власних і залучених коштів підприємства.

Такий підхід дає можливість аналізувати не тільки складові доходу підприємства, але й чинники, що впливають на їхнє формування.

Оцінку ефективності формування і використання фінансових ресурсів П.А.Стецюк пропонує здійснювати з використанням методу дисконтованих грошових потоків, як найбільш придатного для оцінки їх доцільності і ефективності.

Загальний алгоритм методу враховує такі чинники впливу як час, ризик та вартість різних джерел фінансових ресурсів [11].

Основними показниками, що ґрунтуються на грошових потоках, є чиста теперішня вартість, внутрішня норма дохідності, модифікована норма дохідності та індекс рентабельності.

Універсальним показником і найбільш прийнятним критерієм оцінки ефективності грошових потоків на думку Стецюка П.А. вважається показник чистої теперішньої вартості (NPV) [11]. Він визначається як сума дисконтованих (приведених до теперішнього часу) чистих грошових потоків за весь період життєвого циклу активів, на створення яких використовуються фінансові ресурси:

$$NPV = \sum_{i=0}^{t} \frac{CF}{(1+i)^t},$$

де CF – приростний чистий грошовий потік кожного часового періоду;

i – середньозважена ціна джерел формування фінансових ресурсів;

t – порядковий номер часового періоду від початку вкладення фінансових ресурсів, в якому отримано чистий грошовий потік.

Такий підхід орієнтований на перспективний економічний розвиток та забезпечення фінансової стійкості на середньо- та довгострокову перспективу. Крім того, такий підхід більш повно апроксимує результати формування фінансового потенціалу.

Проблема обмеженості джерел фінансових ресурсів і способів їх залучення у ринковій економіці завжди вважалась актуальнішою за проблему їх ефективного використання.

Сьогодні серед науковців немає протиріч щодо складових джерел фінансових ресурсів, до них відносять надходження від реалізації товарної продукції та активів, які не використовуються в господарському обороті, бюджетні асигнування, позики комерційних банків, кредиторську заборгованість, пайові внески, дивіденди і відсотки за цінними паперами, страхові відшкодування.

Разом з тим, автори пропонують різні схеми групування та класифікації джерел формування фінансових ресурсів.

У наукових джерелах більш поширеною є класифікація за ознакою права власності [1, 7 ,11]. Виходячи із цього, всі джерела формування фінансових ресурсів, незважаючи на їх різноманітність, поділяються на власні і залучені, що передбачає виділення власних, тобто тих, якими підприємство користується і розпоряджається на правах власності та залучених (позичених, привернутих), якими суб'єкт господарювання користується і розпоряджається на будь-яких інших умовах, але які за правом власності не належать йому [7, с. 213].

При цьому в такій класифікації залучені та позичені кошти об'єднані в одну групу, але одні називають її залученими (привернутими) [1, 12], а інші – позиковими (запозиченими) [7, 13].

Автори [11, 14] у складі цієї класифікації виділяють вже три основні групи джерел: власні, позикові та залучені. П.Стецюк відмічає, що такий поділ джерел формування фінансових ресурсів є більш прийнятним з позицій управління фінансовими ресурсами. О.М.Кравчук, В.П.Лещук додають до них ще централізовані фінансові ресурси [15].

В окремих роботах за способом формування джерела фінансових ресурсів класифікують як зовнішні та внутрішні. До внутрішніх джерел фінансових ресурсів відносять виручку від реалізації продукції, робіт та послуг, надходження від фінансової та інвестиційної діяльності, внески акціонерів тощо, до зовнішніх – бюджетні асигнування, кредити та позики, кредиторську заборгованість, страхові відшкодування, надходження від галузевих структур у порядку перерозподілу тощо [16].

Але більшість авторів поділяють саме власні джерела фінансових ресурсів на внутрішні і зовнішні [17, 18]. «Власні фінансові ресурси формуються з власних джерел фінансування. Вони утворюються вже під час організації підприємства при формуванні

його статутного капіталу. У процесі виробничо-господарської діяльності власні фінансові ресурси підприємства поповнюються завдяки отриманим доходам і прибуткам. Ці фінансові ресурси називають власними внутрішніми фінансовими ресурсами. Водночас підприємство може отримувати фінансові ресурси у власне використання від емісії своїх акцій, одержання дотацій, субсидій, дивідендів, відсотків на цінні папери інших емітентів, тощо. Такі фінансові ресурси називають власними зовнішніми фінансовими ресурсами» [18, с. 18].

В бухгалтерському обліку та фінансовій звітності практичне застосування знаходить поділ джерел формування фінансових ресурсів підприємства за елементами пасиву балансу. Оскільки бухгалтерський баланс підприємства є базовим елементом інформаційного забезпечення фінансового аналізу, то така класифікація необхідна при аналізі, плануванні, прогнозуванні і в управлінні фінансовими ресурсами підприємства.

У процесі формування фінансових ресурсів підприємств важливу роль відіграє визначення оптимальної структури їхніх джерел. Теорія фінансів вчить, що підвищення питомої ваги власних коштів позитивно впливає на фінансову діяльність підприємств. Висока питома вага залучених коштів ускладнює фінансову діяльність підприємства та потребує додаткових витрат на сплату відсотків за банківські кредити, дивідендів за акціями, відсотків за облігаціями, зменшує ліквідність балансу підприємства, підвищує фінансовий ризик.

Специфіка сільськогосподарського виробництва, а саме наявність значного часового лага у здійсненні витрат та надходжень від реалізації продукції, неспівпадання в часі компенсації понесених на виробництво витрат за рахунок надходжень від реалізації продукції роблять формування фінансових ресурсів за рахунок лише власних джерел або неможливим, або неефективним.

Успішно функціонуючі сільськогосподарські підприємства при формуванні фінансових ресурсів користуються не лише власними джерелами. Значну питому вагу в джерелах формування фінансових ресурсів повинні займати залучені фінансові ресурси, а серед них – кредити та кредиторська заборгованість.

Залучення кредитів для сільськогосподарських товаровиробників є не вимушеним заходом, а об'єктивною

необхідністю ефективної господарської діяльності. Питома вага залучених кредитів у виробничих витратах повинна становити 50-60%.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз свідчить, що формування та використання фінансових ресурсів мають важливе значення для функціонування і розвитку підприємства. Перехід до ринкового механізму господарювання, нажаль, супроводжувався негативними тенденціями, які призвели, за словами Стецюка, до катастрофічного скорочення обсягів власних фінансових ресурсів і нових перепон у доступі сільськогосподарських підприємств до зовнішніх джерел фінансування [11, с. 54]. Тому подальші дослідження мають бути спрямовані з одного боку на пошук та визначення оптимальних способів залучення ресурсів з урахуванням інтересів власників, з іншого – на аналіз доцільності та ефективності використання фінансових ресурсів підприємства.

Література.

1. Фінанси підприємств: підручник [7-ме вид.] / [А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.]; під ред. А.М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2008. – 552с.

2. Лайко П.А. Фінанси підприємств: Підручник для студ. вузів/ П.А. Лайко, М.В. Мних. – К.: Знання України, 2004. – 428с.

3. Василик О.Д. Бюджетна система України: Підручник / О.Д.Василик, К.В.Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 406с.

4. Бандурка О.М. Фінансова діяльність підприємства: Підручник / О.М. Бандурка, М.Я. Коробов, П.І. Орлов, К.Я. Петрова – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 2002. – 384с.

5. Аранчій В.І. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / В.І. Аранчій. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 304с.

6. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Кол. монографія у двох томах. Т.2 / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнєва. – К.: ІАЕ, 2001. – 851с.

7. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: Монографія / О.Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.

8. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства: науково-методичне видання / [Чупіс А.В., Корецький М.Х., Кашенко О.Л. та ін.]; за ред. д.е.н., професора А.В. Чупіса. – Суми: Видавництво «Довкілля», 2001. – 404с.

9. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. –

4-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1988. – 1600с.

10. Глущенко В.В. и др. Финансово-кредитный механизм в условиях развития хозрасчета / В.В. Глущенко, В.Г. Новиков, М.Я. Коробов. – Харьков: Изд-во «Основа», 1990. – 176с.

11. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: Монографія / П.А. Стецюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 370с.

12. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: Навч. посіб. для самост. вивчення дисципліни / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М Михайленко – К.: Знання – Прес, 2004.-291с.

13. Фінанси: курс для фінансистів: навч. посіб. / [Оспіщев В.І., Близнюк О.П., Лачкова Л.І. та ін.]; під ред. В.І. Оспіщева. – К.: Знання, 2008. – 567с.

14. Буряк Л.Д. Фінанси підприємств: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Л.Д. Буряк, Є.В. Вакуленко, А.П. Куліш та ін. – К.: КНЕУ, 2003. – 165с.

15. Кравчук О.М. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва / О.М. Кравчук, В.П. Лещук. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 504с.

16. Гриньова В.М. Фінанси підприємств: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп / В.М. Гриньова, В.О. Коюда. – К.: Знання - Прес, 2004. – 424с.

17. Бердар М.М. Фінанси підприємств. Навч. посіб. / М.М. Бердар – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352с.

18. Партин Г.О., Фінанси підприємств: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Г.О. Партин, А.Г. Загородній – К.: Знання, 2006. – 379с.